

ERZURUM İLİNDE TIBBİ VE AROMATİK BİTKİ TÜKETİCİLERİNİN ALİŞKANLIKLARININ BELİRLENMESİ¹

Banu KADIOĞLU^{2*}, Sibel KADIOĞLU³, Gökhan TAŞĞIN⁴

²Dr., Doğu Anadolu Tarımsal Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü, Erzurum; ORCID: 0000-0002-9041-5992

³Dr., Doğu Anadolu Tarımsal Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü, Erzurum; ORCID: 0000-0002-9121-1705

⁴Doğu Anadolu Tarımsal Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü, Erzurum; ORCID: 0000-0002-3079-8709

Geliş Tarihi / Received: 13.08.2020

Kabul Tarihi / Accepted: 23.01.2021

ÖZ

Mal ve hizmetleri kullanmak veya yok etmek olarak tarif edilen tüketim son zamanlarda ekonomik bir kavram olması yanı sıra sosyal ve kültürel bir kavram olarak da ele alınmaktadır. Tarımsal üretim sürecinin başlangıç veya bitiş noktası da tüketici ile olmaktadır. Tüketici eğilimleri veya alışkanlıkları tarımsal üretimi etkileyen önemli bir faktördür. Tüketici araştırmaları birçok konuda yapılmış olmasına rağmen çok kapsamlı olması nedeni ile tıbbi ve aromatik bitkiler konusunda oldukça azdır. Bu nedenle Erzurum ilinde tıbbi ve aromatik bitki tüketicilerinin alışkanlıklarını belirlemek amacı ile yapılan bu araştırmada 384 anket çalışması yapılmış olup likert tutum ölçeği ve logit regresyon modeli uygulanmıştır. Sonuç olarak tıbbi ve aromatik bitki tüketicilerinin; orta yaş ve gelir grubunda, memur, esnaf ve ev hanımlarından oluştuğu ve %88.4 oranında olumlu tutum sergilediği belirlenmiştir. Logit regresyon modeli tahminlerinde ise; tüketicilerin yaşı, sağlanan fayda, doğadan toplama ve deneyim gibi bağımsız değişkenlerde ki artış ile tıbbi ve aromatik bitkilerde tüketilme oranının artabileceği saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tüketici, tıbbi ve aromatik bitki, alışkanlık, biyolojik çeşitlilik, Erzurum

DETERMINATION OF CONSUMER HABITS FOR MEDICINAL AND AROMATIC PLANTS IN ERZURUM PROVINCE

ABSTRACT

Although consuming is described as using or destroying something, it has recently been considered as a social and cultural concept as well as an economic concept. The starting or ending point of the agricultural production process is with the consumer. Consumer trends or habits are an important factor affecting agricultural production. Although consumer research has been done on many subjects, it has been done very little on medicinal and aromatic plants since it is very comprehensive. For this reason, 384 questionnaires were conducted in this research conducted to reveal the habits of medicinal and aromatic plant consumers in Erzurum province, and consumer habits, attitudes (Likert scale) were determined and logit regression model was applied. As a result, medical and aromatic plant consumers; It was determined that it consisted of civil servants, tradesmen and housewives in the middle age and income group and showed a positive attitude of 88.4% according to the attitude scale assessment. In the results of logit regression model estimates; It has been revealed that consumption levels may increase with the increase in independent variables such as age, benefit provided, collection opportunity and experience of consumers.

Keywords: Costumer, medicinal and aromatic plants, habits, biological diversity, Erzurum

GİRİŞ

Türkiye farklı iklim ve ekolojik koşulları ve özellikle de zengin florası ile doğadan toplanan ve kültürü yapılan tıbbi ve aromatik bitkiler bakımından önemli bir ekonomik potansiyele

sahiptir [17]. Kuzey Doğu Anadolu Bölgesi ve bu bölgede yer alan Erzurum ili de farklı iklim, coğrafya, topografya ve biyolojik çeşitliliği ile yöre halkı için önemli bir role sahip olan tıbbi ve aromatik bitkilerce oldukça zengindir. Gelişmiş ülkelerde ve ülkemizde özellikle de

¹TAGEM/TEAD/A15/P02/003 no.lu Proje 2014-2018 yılları arasında yapılmış olduğu için etik kurul izni alınmamıştır.

*Sorumlu yazar / Corresponding author: banu.kadioglu@tarimorman.gov.tr

büyük şehirlerde tüketimi büyük ölçüde artan tıbbi ve aromatik bitkilerin ekonomideki payı da her geçen gün artmaktadır [16]. Ancak tarımsal üretimdeki payı az olduğu gibi tıbbi bitkilerin satışı ve kullanımına ilişkin sağlıklı istatistiksel veriler de bulunmamaktadır. Ayrıca yurtiçi tıbbi ve aromatik bitki sektöründe tüketim ve tüketici tercihleri ve tüketici kitlesinin sosyo-ekonomik özellikleri de yeterince bilinmemektedir. Hızla çoğalan tıbbi ve aromatik bitki kullanımlarının buna bağımlı olarak tüketicilerin tercih, tutum ve alışkanlık gibi piyasaları etkileyen yapısının incelenmesi ve ortaya çıkarılması öncelikli konulardan biridir. Geleneksel olarak devam eden bazı alışkanlıklar yanı sıra tıbbi ve aromatik bitkilere olan talebin giderek artması ve tüketim alışkanlıklarının değişmesi de çalışmanın önemini ortaya koymaktadır. Daha önce birçok konuda tüketici alışkanlıklarını belirleyen çalışmalar yapılmasına karşın özellikle son yıllarda büyük hız kazanan tıbbi ve aromatik bitkilerin tüketim alışkanlıklarının belirlenmesinde 2014 yılında yapılması itibari ile il bazında yapılan ilk çalışmadır. Araştırmada tıbbi ve aromatik bitkilerin tüketim tercihlerine ilişkin verilerin elde edilmesi ile tüketicilerin demografik özellikleri ve tüketimlerinde etkili olan zevk, tercih ve düşüncelerinin belirlenmesi ve tüketimlerinde belirleyici olan alışkanlıklarının ortaya konulması amaçlanmıştır.

MATERYAL VE METOT

Materyal

Araştırmanın ana materyalini Erzurum ili merkezini oluşturan Palandöken, Yakutiye ve Aziziye yerleşim yerlerinde ikamet eden (proje tasarım aşamasında iken henüz merkez ilçe statüsünde ancak daha sonra 2013 yılında mahalle olan) TAB tüketicileri ile yüz yüze yapılan anketler ile elde edilen birincil veriler oluşturmuştur.

Metot

Araştırmada tüketici görüşmeleri için örneklem büyüklüğünün belirlenmesinde aşağıdaki eşitlik kullanılmış [6, 14, 24] ve n=384 olarak bulunmuştur. Tüketici anketi üç

yerleşim yerindeki mahallelere hane sayısına orantılı olarak dağıtılarak yapılmıştır (Çizelge 1).

$$n = \frac{Z^2 \cdot N \cdot p \cdot q}{N \cdot D^2 + Z^2 \cdot p \cdot q}$$

Formülde;

n: Örnek büyüklüğünü

Z: Çizelge değeri (%95'lik güven düzeyi için Z=1.96)

N: Ana kitle büyüklüğünü (Erzurum Şehir Merkezi Nüfusu [ADNKS, 2012])

p ve q: Ölçülmek istenilen büyüklüğün, ana kütlede bulunma olasılığını (0.5) (1-0.5)

D: Kabul edilen örnekleme hatasını (%5) göstermektedir.

Çizelge 1. Yerleşim yerlerine düşen anket sayıları

Table 1. Number of surveys per settlements

	Mahalleler <i>The neighborhoods surveyed</i>	Anket sayısı <i>Survey numbers</i>
Palandöken (179)	Müftü Solakzade	35
	Hüseyin Avni Ulaş	37
	Yunusemre	49
	Abdurrahmangazi	25
	Adnan Menderes	33
Yakutiye (162)	Kazım Karabekir	15
	İbrahim Hakkı	4
	Ömer Nasuhi Bilmen	19
	Murat Paşa	16
	Rabia Ana	24
	Kurtuluş	33
	Lala Paşa	27
Üniversite	24	
Aziziye (42)	Ilıca	13
	Saltuklu	13
	Selçuklu	16

Anket formlarının hazırlanması ve verilerin değerlendirilmesi

Anket formu araştırmanın hedef ve amaçları gözetilerek, benzer çalışmalar ve literatürler de dikkate alınarak düzenlenmiş ve test edilmiştir. Belirlenen eksiklikler ve aksaklıklar dikkate alınarak tekrar düzenlenmiş ve uygulamanın kolaylaştırılması ve amaç için yeterliliği sağlanmıştır. Verilerin istatistiksel değerlendirilmesinde soru tipine uygun olarak frekans, yüzde, likert tutum ölçeği ve logit regresyon modelinden yararlanılmıştır. Logit regresyon analizinde; bağımlı değişken olarak tıbbi ve aromatik bitki tüketip tüketmemeye alınmıştır. Binary logit regresyon modelinin fonksiyonel eşitliği; $Y=f(X \text{ Yaş, } X \text{ Gdü, } X \text{ Tke, } X \text{ Tfb, } X \text{ Dto, } X \text{ Ükm, } X \text{ Dök})$ şeklindedir. Modelde; bağımlı değişken tıbbi aromatik bitki tüketme durumu,

bağımsız değişkenler ise; yaş, gelir (Gdü), kullanım tercihi (Tke), tıbbi aromatik bitkilerin faydasını bilme (Tfb), doğadan toplama (Dto), ürünlerdeki katkı maddeleri (Ükm) ve daha önce kullanılma veya denenme (Dök) durumu olarak alınmıştır. En uygun modelin belirlenmesinde bir başlangıç modeli oluşturulmuş ardından stepwise (forward-wald) metodu ile en uygun modele ulaşılmıştır. Logistik regresyonda, gözlenen değer tahmin edilen değer ile karşılaştırılması loglikelihood-LL fonksiyonuna dayanmaktadır. Gözlenen sonuçların yüksek ihtimallerini oluşturan model en iyi model olarak tanımlanmaktadır. Bu modelde -2 LL değeri küçüktür, bu yüzden tahmin modelinin uyum iyiliğini test etmek amacıyla Hosmer-Lemeshow testi de uygulanmış ve modele ait odds oranları yorumlanmıştır.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Tüketicilerin sosyoekonomik ve demografik yapıları, diğer gıda ürünlerinde olduğu gibi tıbbi ve aromatik bitki (TAB) tüketimini de etkilemektedir. Ankete katılan tüketicilerin %49.7'si erkek, %50.3'ü kadındır. Katılımcıların yaklaşık %46.1'lik kısmı 31-46 yaş aralığında, %75.5'i evli ve %34.9'u lisans fakülte mezunudur. Tıbbi ve aromatik bitki tüketicilerinin %19'unun memur, %18'inin esnaf ve ev hanımı olduğu %46.6'lık bir kısmının 4-6 aralığında aile birey sayısına sahip olduğu belirlenmiştir. Aynı zamanda tüketicilerin gelir durumlarının 2.501-4.000 TL, aylık gıda harcamalarının 100-500 TL, aylık sağlık ve TAB harcamalarının 10-50 TL aralığında olduğu da saptanmıştır. Ayrıca tüketicilerin %79.2'lik kısmının Erzurum il ve ilçeleri, %20.3'nün diğer iller ve %0.5'nin de yurt dışı doğumlu oldukları kaydedilmiştir.

Tüketicilerin %83.3'ünün alternatif tıp kavramını bildiği, alternatif tıbbi tanımlarken bitkilerle yapılan tedavi olduğu (%50.3) ve %30.6 oranındaki tüketicilerin alternatif tıbbi öğrenme kaynağının televizyon ve internet (%21.9) olduğu belirlenmiştir. %89.6 tüketici tıbbi ve aromatik bitkilerin faydasını bildiğini ve %29.1'i TV'dan, %16.9'u anne veya babalarından öğrendiklerini ifade etmişlerdir. (Çizelge 2). Özellikle son dönem araştırma çalışmalarında alternatif tıp büyük yer işgal

etmektedir. Alternatif tıp kapsamında hazırlanan bu programlarda doğal bitkilerin yararı, hangi hastalıklara iyi geldiği ve kullanım reçeteleri verilmektedir. Bu programlarla bilgiler geniş kitlelere aktarılmaktadır. Yapılan çalışma sonucunda beyan edilen ifadelerden medyanın tüketiciler üzerinde etkili olduğu sonucuna varılabilir. Yapılan benzer çalışmalarda da aynı sonuçlara varılmıştır [5, 18, 32].

Çizelge 2. Tüketicilerin alternatif tıp hakkındaki bilgi durumları ve TAB'lerin faydasını bilme durumu

Table 2. Consumers' knowledge of alternative medicine and the state of knowing the benefits of medicinal and aromatic plants

Alternatif tıptan haberdar olma durumu Have you heard the concept of alternative medicine?	n	%
Evet / Yes	320	83.3
Hayır / No	64	16.7
Alternatif tıp nedir? What is alternative medicine?		
Geleneksel yöntemlerle yapılan tedavi Treatment with traditional methods	142	44.4
Bitkilerle yapılan tedavi / Herbal treatment	161	50.3
Tibbin çözemediği hastalıkları farklı yöntemlerle çözmeye Solving the diseases that medicine cannot solve by different methods	17	5.3
TAB'lerin faydalarını biliyor musunuz? Do you know benefits of MAPs?	n	%
Evet / Yes	176	45.8
Hayır / No	40	10.4
Kısmen / Partially	168	43.8
Alternatif tıp kavramını duyma kaynağı Where did you hear?	n	%
Aktar / Herbalist	31	9.7
Televizyon / Television	98	30.6
Komşu / Neighbor	15	4.7
Anne-Baba / Mother-Father	30	9.4
İnternet / Internet	70	21.9
Dergi-Gazete / Magazine	15	4.7
Diğer / Others	61	19.1
TAB'lerin faydalı olduğunu nereden öğrendiniz? How did you learn that MAPs are beneficial?	n	%
Aktar / Herbalist	42	12.2
TV / TV	100	29.1
Komşu / Neighbor	14	4.1
Anne-Baba / Mother-Father	58	16.9
İnternet / Internet	55	16.0
Dergi / Magazine	9	2.6
TV-İnternet / TV-Internet	10	2.9
Hepsi / All the answers	56	16.3

Tüketicilerin Kullandıkları TAB'ler ve Kullanım Nedenleri

Tüketiciler TAB'leri genel olarak sağlık, aroma ve diğer amaçlarla kullanmaktadırlar.

Bu nedenle genel değerlendirmeler 384 tüketici üzerinden yapılırken sağlık amacı ile ilgili yöneltilen sorular tıbbi ve aromatik bitki kullanımı olan tüketiciler üzerinden yapılmıştır. Tüketicilerin TAB'leri genel kullanım amacı sağlık (%83.3) olup %54.4'ünün genel olarak soğuk algınlığına karşı tıbbi aromatik bitki tükettikleri ve %55 oranındaki tüketicinin grip hastalığında en çok ıhlamuru (%40) tükettikleri ifadeleri kaydedilmiştir (Çizelge 3). Hindistan'da TAB tüketiminin ve tüketici satın alma davranışlarının incelendiği bir çalışmada %74 tüketicinin sağlık amaçlı TAB satın aldığı ifade edilmiştir [3]. Egridir'de yapılan diğer bir çalışmada ise bitkilerin soğuk algınlığı, romatizma vb. nedenlerle kullanıldığını belirtilmiştir [29]. Aktarlarla yapılan çalışmalarda tüketicilerin soğuk algınlığına karşı en çok ıhlamur aldıkları araştırmacılar tarafından belirtilmiştir [1, 4].

Çizelge 3. Tüketicilerin kullandıkları TAB'ler ve kullanım amaçları

Table 3. Medicinal and aromatic plants used by consumers and their intended use

TAB'lerin genel kullanım amaçları <i>General uses of MAPs</i>	n	%
Sağlık / Health	320	83.3
Aroma / Aromatic	38	9.9
Diğer / Others	26	6.8
TAB'lerin kullanıldığı genel rahatsızlıklar <i>Diseases for which MAPs are commonly used</i>	n	%
Tansiyon / Blood pressure	16	5.0
Şeker / Diabetes	23	7.2
Kalp / Heart diseases	14	4.4
Böbrek / Kidney diseases	10	3.1
Soğuk algınlığı / Common cold diseases	174	54.4
Stres / Stress	33	10.3
Zayıflamak için / Diets	9	2.8
Bağışıklık sistemini güçlendirmek <i>Strengthen immune system</i>	18	5.6
Kadın hastalıkları / Gynecological diseases	23	7.2
En çok kullanılan TAB'ler nelerdir? <i>What are the most consumed MAPs?</i>	n	%
ıhlamur / Linden	127	40
Yeşil çay / Green tea	8	3
Kuşburnu / Rosehip	32	10
Papatya / Daisy	15	5
Sarımsak / Garlic	13	4
Bitkisel çay / Herbal tea	5	2
Zencefil / Ginger	20	6
Nane / Mentha	20	6
Tarçın / Cinnamon	18	6
ıhlamur + Zencefil / Linden + Ginger	30	9
Çaşır / Ferula	32	10

Bölgede kış aylarının oldukça soğuk geçmesi nedeni ile bağışıklık sistemini güçlendirecek bitkilerin tüketiminin tercih

edildiği söylenebilir. Ayrıca araştırmaya katılan tüketicilerin %76.3'ünün tıbbi ve aromatik bitki kullanımını kimyasal içerikli ilaçlara tercih ettikleri, tercih etme nedeni olarak da en fazla "sağlıklı yaşam tarzını sürdürmek ve psikolojik olarak kendilerini daha iyi hissetmek" ifadelerinin yer aldığı kaydedilmiştir (Çizelge 4). Bu da kimyasal ilaçların farklı etkilerle yaşamı tehdit edebilecek unsurlar taşıması nedeni ile kaygı ve endişe duyulmasının tüketime yansımaları şeklinde yorumlanabilir. Yine doğadan tıbbi ve aromatik bitki toplayarak kullanma oranının %72.7 olduğu (Çizelge 4), genel olarak doğadan toplanan bitkilerin dağ (%30.2) ve çayır (%17.8) alanlarından toplandığı belirlenmiştir. Toplanan bitkilerin %6.8 oranında boğao tu (sinirli ot), %5, oranında kuşburnu, %4.9 oranında evelik (labada) ve %4.5 oranında çaşır (çakşır) olduğu ve tüketicilerin %58'inin yakın çevreden etkilene rek TAB kullanım alışkanlığını kazandığı, tüketicilerin tamamının TAB'leri nasıl kullanacağını bildiği ve bilginin geleneksel olduğu (anne-baba ve diğer büyüklerden öğrenildiği) ne kadar süre ile kullanılacağını yani kullanım sürelerini bildikleri (%87.5) ve bu bilgiyi genellikle satın aldıkları yerden öğrendikleri (%50.6) tespit edilmiştir (Çizelge 4). Yapılan bazı çalışmalarda da çalışmamıza benzer şekilde bitkilerin çoğunlukla aktarlardan satın alındığı ve geleneksel kullanımının olduğu belirlenmiştir [8, 19, 26]. TAB tüketicilerinin %38.8'inin aldıkları bitkileri çay olarak yani sıcak veya soğuk suda kaynatarak veya demleyerek "çay" şeklinde tükettiği (%35.6) ve TAB'lerin en fazla kullanılan aksamının "yaprak" olduğu (%35.6) ifade edilmiştir. %43.1 oranında tüketici TAB'leri dozajlı olarak kullandıklarını ve bu bilgiyi aktarlardan (%33.0) öğrendiklerini belirtmişlerdir. Çalışma sonucu elde edilen bulgular diğer çalışma sonuçları ile benzerlik göstermektedir [9, 10, 11, 12, 13, 21, 25, 27, 28, 30].

Aynı zamanda tüketicilerin %42.2'si TAB'lerden kendilerinin karışım hazırladığını ve kullanma talimatlı ürünleri tercih ettiklerini ve bu talimatlara uygun hazırladıklarını da (%95.3) ifade etmiştir (Çizelge 4). Konya'da aktarlarla yapılan çalışma sonuçları ile araştırma sonuçları benzerdir [28].

Çizelge 4. Tıbbi ve Aromatik bitkilerin kullanım bilgileri

Table 4. Use information of medicinal and aromatic herbs

Doğadan TAB'leri toplama <i>Do you collect MAPs from nature?</i>	n	%
Evet / Yes	104	52.6
Hayır / No	210	27.3
Bazen / Sometimes	70	20.1
TAB'lerin kimyasal ilaçlara tercih durumu <i>Do you prefer MAPs to chemical drugs?</i>	n	%
Evet / Yes	154	48.1
Hayır / No	76	23.8
Kısmen / Partially	90	28.1
Kullanım talimatı olan TAB ürünümü tercih edersiniz? <i>Do you prefer MAPs with instruction for use?</i>	n	%
Evet / Yes	161	50.3
Hayır / No	0	0.0
Kısmen / Partially	159	49.7
Kullandığınız TAB'lerin kullanım sürelerini biliyor musunuz? <i>Do you know usage times of the MAPs you use?</i>	n	%
Evet / Yes	145	45.3
Hayır / No	40	12.5
Kısmen / Partially	135	42.2
TAB'lerde karışım hazırlıyor musunuz? <i>Do you prepare mix cures from MAPs?</i>	n	%
Hazırlıyorum / I'm preparing	135	42.2
Hazırlanmış alıyorum / I'm getting prepared	124	38.8
Aktarda hazırlıyorum / I have it prepared in herbalist	34	10.6
Hepsi / All of answers	27	8.4
TAB kullanma alışkanlığınızı nasıl edindiniz? <i>MAPs from whom did you learn to use it?</i>	n	%
Yakın çevre / Parents-neighbor-friends	184	58.0
Dergi-Kitap / Magazine-Herbal book	30	9.0
Merak / Wonder	62	19.0
Doktor tavsiyesi / Doctor advice	31	10.0
Televizyon / Television	13	4.0
TAB'lerin kullanma şekli <i>In what form do you use MAPs?</i>	n	%
Ot / Herb	83	25.9
Yağ / Essential oil	15	4.7
Çay / Tea	124	38.8
Merhem / Ointment	15	4.7
Solüsyon / Solution	2	0.6
Tümü / All the answers	81	25.3
TAB'lerin en çok hangi aksamını kullanıyorsunuz? <i>Which parts of MAPs do you use the most?</i>	n	%
Soğan / Tuber	17	5.3
Yumurta / Buboos	5	1.6
Çiçek / Flower	34	10.6
Yaprak / Leaf	114	35.6
Kök / Root	42	13.1
Dal / Shoot-Branch	8	2.5
Tümü / All of answers	100	31.3
Kullandığınız TAB'lerin ne kadar (dozaj) kullanılacağını biliyor musunuz? <i>Do you know how much (dosage) the MAPs you use will be used?</i>	n	%
Evet / Yes	138	43.1
Hayır / No	9	2.8
Kısmen / Partially	173	54.1
TAB kullanma talimatını bilme <i>Do you know instructions for use of MAPs?</i>	n	%
Evet / Yes	131	40.9
Hayır / No	0	0.0
Kısmen / Partially	189	59.1

Tıbbi ve Aromatik Bitkileri Satın Alma ve Muhafaza Durumu

Tüketicilerin %73.5'inin tıbbi ve aromatik bitkileri "sürekli", %58.5'inin ise "gerekli olduğu zaman" tıbbi ve aromatik bitkileri kullandıkları ve TAB'leri genelde aktarlardan (%80.6) satın aldıkları belirlenmiştir (Çizelge 5). Yapılan diğer çalışmalarda da benzer sonuçlar bulunmuştur [1, 15, 17, 23]. Tüketicilerin %23.4'ünün arkadaş tavsiyesi ile TAB'leri satın aldığı, %52.2'sinin tıbbi ve aromatik bitkileri naylon torbada almayı tercih ettikleri, %58.6'sının ise ambalajlı ürün için daha fazla ücret ödeyebileceği çünkü tıbbi ve aromatik bitki kullanımının daha sağlıklı olduğu inancı (%34.8) ile tükettiğini belirtmiştir. Trabzon ve Balıkesir'de yapılan çalışmalarda tüketicilerin arkadaş tavsiyesi ile satın alındığı belirlenmiştir [20, 32]. Kayseri'de yapılan diğer bir çalışmada da tüketicilerin baharatları naylon torba ile satın almayı tercih ettikleri ifade edilmiştir [15]. Kahramanmaraş'ta yapılan çalışma ile araştırma sonuçları benzerlik göstermektedir [19]. Ayrıca ankete katılan tüketicilerin %61.9'u doğadan toplanan ürün için daha fazla ücret ödeyebileceğini ancak %35.2 tüketicinin kendi ili doğasından toplanan ürünler için daha fazla ücret ödemeyeceği aynı zamanda %51.3 tüketicinin TAB'leri cam kavanozda kapalı dolapta muhafaza etmeyi tercih ettikleri de belirlenmiştir (Çizelge 5). Araştırma sonucunda elde edilen bulgular diğer çalışmalarla benzer bulgulardır [2, 23]. Rize ve Ordu'da yapılan çalışmalarda ise tüketicilerin baharatları cam kavanozda kapalı dolapta muhafaza ettikleri belirlenmiştir [7, 15, 22, 31].

Tüketicilerin Tutum Ölçeği Değerlendirmesi

Likert ölçeği, tutum ölçmek için yaygın olarak kullanılan bir ölçek türüdür. Likert ölçekli sorularda güvenilirlik analizi yapılmış, Cronbach's alpha güvenilirlik katsayısı 0.837 olup kullanılan cümleler "Oldukça Güvenilir" aralıkta bulunmuştur. 3'lü likert ölçeği kullanılmış olup TAB tüketimine ilişkin tutum ölçeğinde alınabilen en yüksek puan 78, en düşük puan ise 26 olarak bulunmuştur. 2'nin üstünde ortalama puana sahip tüketiciler olumlu tutuma sahip, 2'nin altında ortalama

puana sahip tüketiciler olumsuz tutuma sahip olarak değerlendirilmiştir. Buna göre araştırmada %88.4 tüketicinin TAB tüketiminde olumlu ve %11.6 tüketicinin ise olumsuz tutum sergilediği sonucuna varılmıştır.

Çizelge 5. Tıbbi ve aromatik bitkileri satın alma ve saklama bilgileri

Table 5. Buying medicinal and aromatic herbs and storage information

TAB'lerin (ot/bitki olarak) satın alındığı yerler Where MAPs (herb) are purchased?	n	%
Aktar / Herb shop	258	80.6
Pazar / Local market	14	4.4
Manav / Greengrocer	17	5.3
Market / Market	31	9.7
TAB alma tavsiyesi / Who suggested MAPs?	n	%
Doktor / Doctor	40	12.5
Komşu / Neighbor	51	15.9
Arkadaş / Friends	75	23.4
İnternet / Internet	60	18.8
Televizyon / Television	51	15.9
İnternet + TV / Internet + TV	21	6.6
Aile / Family	22	6.9
TAB'ler satın alırken tercih edilen ambalaj şekli Preferred packaging type when purchasing MAPs	n	%
Cam kavanoz / Glass jar	57	17.8
Kâğıt torba / Paper bag	60	18.8
Naylon torba / Plastic bag	167	52.2
Plastik kavanoz / Plastic jar	23	7.2
Açık / Open	13	4.1
Daha fazla ücret öder misiniz? Do you pay more?	n	%
Ambalajlı ürünlere daha fazla öder misiniz? Would you pay for packaged items?	n	%
Evet / Yes	225	58.6
Hayır / No	159	41.4
Doğal olanlar için daha fazla ücret öder misiniz? Would you pay for natural products?	n	%
Evet / Yes	158	41.1
Hayır / No	146	38.0
Bazen / Sometimes	80	20.8
Yöresel-geleneksel bitkiler için daha fazla ödeme yapar mısınız? Would you pay for local-traditional herbs?	n	%
%10 fazla öderim / I pay 10% more	133	34.6
%20 fazla öderim / I pay 20% more	75	19.5
%50 fazla öderim / I pay 50% more	41	10.7
Fazla ödemem / I don't pay more	135	35.2
TAB saklama muhafaza durumu Storing MAPs retention status	n	%
Kendi ambalajında odada Open in room conditions with packaging	71	22.2
Kendi ambalajında buzdolabında Refrigerated with packaging	36	11.3
Cam kavanozda kapalı dolapta In a glass jar in a closed cabinet	164	51.3
Cam kavanozda açıkta / Open in a glass jar	19	5.9
Bez torbada açık In a cloth bag in the open area	7	2.2
Açıkta / In the open area	23	7.2

Tüketici Davranışları Logit Regresyon Analizi

384 tüketici ile yapılan anket çalışmasında elde edilen veriler ile binary logit modelin değişkenlerinin anlamlılık düzeyi %10 düzeyine yakın olanların aday bağımsız değişkenler olabileceği varsayımı ile çok sayıda bağımsız değişkenle oluşturulan başlangıç modelinden 7 değişkenli anlamlı bir logit regresyon modeline ulaşılmıştır.

Kesikli değişkenlerin p değerlerine bakılmış ve modelin tüm bağımsız değişkenleri istatistiki düzeyde anlamlı görülmüştür. Modele Hosmer-Lemeshow (H-L) testi uygulanmış ve bulunan ki-kare değeri %10 düzeyinde anlamlı olduğundan (p=0.146'dır) modelin uyumunun iyi olduğu sonucuna varılmıştır (ki-kare=12.111, sd=8 ve p=0.146) (Çizelge 6). En uygun logit regresyon modeline ilişkin değişkenlerin istatistiksel anlamlılık düzeyleri incelendiğinde Yaş, Tke, Tfb, Dto, Ükm, Dök %1 düzeyinde anlamlı bulunan değişkenler, Gdü ise %5 düzeyinde anlamlı bulunan değişkendir.

Çizelge 6'da verilen modele ait katsayıların Odds oranları yorumlandığında; tüketicilerin yaşlarında ki bir birimlik artışın tıbbi ve aromatik bitki tüketme olasılığını 2.731 kat daha fazla artıracığı yani yaş arttıkça tıbbi aromatik bitki tüketim olasılığının 2.731 kat daha fazla olacağı, gelir düzeyi (Gdü) azaldıkça TAB tüketme olasılığının TAB tüketmeme olasılığından 1.88 (düzeltilmiş odds oranı) kat daha fazla olacağı yani geliri düşük grupta tıbbi ve aromatik bitki tüketiminin 1.88 kat artması halinde yeterli kalitede tıbbi ve aromatik bitki alma olasılıkları artacağı, düşük gelirli gruplarda aile veya kişilerin tüketim olasılığındaki artışın öncelikli olarak mevcut tüketimlerinde kalite ve miktar olarak artacağı, yüksek gelire sahip aile veya kişilerde ise miktar artışından ziyade lüks tüketim malları sayılabilen gelir-talep esnekliği yüksek (fitoterapi ürünleri, esansiyel yağlar, yağlar, egzotik bitkiler vb.) ürünlere yönelik olarak artış olacağı, tıbbi aromatik bitki tüketimini tercih etme olasılığının kimyasal ilaç kullanımını tercih etme olasılığına göre 5.709 kat daha fazla olacağı yani tüketicilerin tıbbi aromatik bitki tüketimini kimyasal ilaç kullanımına tercih ettikleri söylenebilir.

Çizelge 6. En uygun binary logit regresyon modeli sonuçları

Table 6. Optimal binary logit regression model results

Değişkenin tanımı Definition of variable	β -Katsayısı Beta coefficient	Standart hata Standard error	Wald Wald	Anlamlılık düzeyi Significance level (p)	Odds oranı Odds ratio
Yaş	1.005	.287	12.220	.000*	2.731
Gdü	-.633	.298	4.498	.034**	.531
Tke	1.742	.332	27.465	.000*	5.709
Tfb	1.067	.281	14.436	.000*	2.907
Dto	1.166	.298	15.308	.000*	3.211
Ükm	1.900	.768	6.127	.013*	6.688
Dök	.823	.286	8.270	.004*	2.278
Constant	-2.649	.790	11.232	.004*	.071

-2 LL Value=186,138 X²=159,893 (0,000) H-L Test X²=12,111 (0,146)

*P değeri %1 düzeyinde anlamlı, **P değeri %5 düzeyinde anlamlı

*P value significant at 1% level, **P value significant at 5% level

Tüketicilerin kimyasal ilaç kullanımının sağlık açısından zararlı olduğuna inandıkları için tıbbi aromatik bitki kullanımını tercih etmektedirler şeklinde yorumlanabilir. Nitekim Tfb değişkenin pozitif yönlü çıkması kimyasal ilaç kullanımına karşı tüketicilerin düşüncelerini destekler niteliktedir. Tfb değişkeni, tıbbi ve aromatik bitki tüketiminin insan sağlığı açısından faydalı olup olmadığına inanma ile ilgili bir sorudur. Bu soruya olumlu yanıt verenler tıbbi aromatik bitki tüketiminin insan sağlığı için faydalı olduğuna inananlardır. Değişkenin %1 düzeyinde istatistik olarak anlamlı olduğu bulunmuştur. Tıbbi ve aromatik bitki tüketiminin insan sağlığı için faydalı olduğuna inanma eğilimindeki bir birimlik artış tıbbi ve aromatik bitki tüketim olasılığını 2.907 kat artıracaktır şeklinde ifade edilebilir. Tüketicilerin TAB'leri doğadan toplayıp tüketme olasılığının doğadan toplamayıp tüketme olasılığından 3.211 kat daha fazla olacağı belirlenmiş olup bu sonuçla tüketicilerin doğadan topladıkları tıbbi ve aromatik bitkilerin daha taze, güvenli ve sağlıklı olduğuna inandıkları görüşü ağırlık kazanmaktadır. TAB'lerde katkı maddesinin olmaması yönündeki tercihte 1 birimlik artışın tıbbi aromatik bitki satın alınma olasılığını 6.688 kat artıracığı tespit edilen bu sonucunda tüketicilerin tıbbi ve aromatik bitkisel ürünlerin katkısız olanlarını tercih ettiklerini göstermektedir. Nitekim tüketiciler katkı maddelerinin sağlığı tehdit eden unsurlar

taşıdığını ifade etmektedirler. Daha önce kullanılmış ya da denenmiş tıbbi aromatik bitki ve ürünlerini tercih etme olasılığının, daha önce kullanılmamış ya da denenmemiş tıbbi aromatik bitki ve ürünlerinin tercih edilmesi olasılığından 2.278 kat daha fazla olacağı tespit edilmiştir. Yani daha önce kullanılmış ya da denenmiş tıbbi aromatik bitki ve ürünlerini tüketim olasılığı, daha önce kullanılmamış ya da denenmemiş tıbbi aromatik bitki ve ürünlerinin tüketilmesi olasılığından 2.278 kat daha fazladır şeklinde yorumlanabilir. Tüketicilerin daha önce kullanılmış veya denenmiş tıbbi aromatik bitki ve ürünlerini tüketmeyi tercih etme nedenleri daha önce kullanılmış veya denenmiş tıbbi aromatik bitki ve ürünlerinin daha güvenilir olduğuna inanmalarından kaynaklanıyor olabilir.

SONUÇ

Erzurum ilinde tıbbi ve aromatik bitki tüketicilerinin tüketim alışkanlıklarını tespit etmek amacıyla yapılan bu araştırmaya katılan kişilerin demografik yapısının 31-46 yaş arasında, evli, lisans eğitimini tamamlamış, 2501-4000 TL arasında geliri olan, aylık 100-500 TL arasında gıda harcaması ve aylık 10-50 TL kadar sağlık ve tıbbi ve aromatik bitki harcaması olan tüketiciler olduğu belirlenmiştir. Tüketicilerin çoğunluğu Erzurumlu, memur, esnaf ve ev hanımlarından oluşmaktadır. Araştırmaya katılan tüketicilerin alternatif tıp hakkında bilgi sahibi oldukları, bu bilgiyi televizyon ve internetten öğrendikleri ve bitkilerle yapılan tedavi olarak tanımladıkları bu nedenle tıbbi ve aromatik bitkileri tükettikleri belirlenmiştir. TAB'leri faydalı bulduklarını ifade eden tüketiciler bunu büyüklerinden (anne-baba veya diğer büyükler) ve televizyon programlarından öğrendiklerini, genel olarak sağlık amaçlı tüketimlerinin olduğunu ve bu nedenle de soğuk algınlığı için yoğun olarak ıhlamur tükettiklerini ifade etmişlerdir. Tüketicilerin tıbbi ve aromatik bitkileri gerekli olduğunda tükettikleri ve aktarlardan satın aldıkları, doğadan genellikle dağlık alanlardan tıbbi ve aromatik bitkileri topladıkları ve en çok tüketilen bitkilerin sırası ile kuşburnu, boğaothu (sinirliot), evelik (labada) ve çarşır (çakşır) olduğu, tıbbi ve aromatik bitki tüketim

alışkanlığının yakın çevreden edinildiği, arkadaş tavsiyesi ile satın alındığı, kullanma talimatlarının geleneksel olarak aktarıldığı, tıbbi ve aromatik bitkilerin yapraklarının çay olarak tüketiminin tercih edildiği belirlenmiştir. Tüketicilerin tıbbi ve aromatik bitkileri ambalajlı olarak naylon torbada satın almayı tercih ettikleri ve cam kavanozda kapalı dolapta muhafaza ettikleri de kaydedilmiştir. Logit regrasyon model sonuçlarına göre yaşlıların, gelir düzeyi düşük olanların, TAB'leri kimyasala tercih etme, faydasına inanma, doğadan toplama, katkısız ve denenmiş olan bitkileri tercih etme olasılığının artışı ile tüketilme oranının artabileceği saptanmıştır. Araştırmada tüketicilerin tıbbi ve aromatik bitkileri kullanımına ilişkin olumlu tutum sergiledikleri belirlenmiştir. Bu araştırmada olduğu gibi TAB'ler konusunda yapılan tüketici alışkanlığı, eğilimi, tutumu vb. araştırmalar ile TAB'lerin üretim, pazarlama ve politikaları konularını yönlendirici sonuçların elde edilebileceği düşünülmektedir.

TEŞEKKÜR

Bu araştırma, TAGEM/TEAD/A15/P02/003 proje numarası ile Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel Müdürlüğü (TAGEM) tarafından desteklenmiştir. Makale "Erzurum'da Tıbbi ve Aromatik Bitkiler İçin Tüketici Alışkanlıklarının Belirlenmesi" isimli projeden yazılmıştır.

KAYNAKLAR

1. Akbulut, S. and Z.C. Özkan, 2016. Herbalist-customer profile in medicinal and aromatic herbs trade: a case study of Kahramanmaraş, Turkey. *Kastamonu University Journal of Forestry Faculty* 16(1):246-252.
2. Akgül, A., 1997. Tıbbi araştırmalarda istatistiksel analiz teknikleri. *Yükseköğretim Kurumu Yayınları, Ankara, 237s.*
3. Arya, V., R. Thakur and S. Kumar, 2012. Consumer buying behavior towards ayurvedic medicines/products in joginder nagar-a survey. *Ayurpharm International Journal of Ayurveda and Allied Sciences* 1(3):60-64.
4. Çabuk, S., B. Nakiboğlu ve C. Keleş, 2008. Tüketicilerin yeşil (ürün) satın alma davranışlarının sosyo-demografik değişkenler açısından incelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 17(1):85-102.
5. Dicle, M., 2010. İzmir ili Bornova ilçesinde tıbbi bitkilere ilişkin tüketici davranışlarının belirlenmesi üzerine bir araştırma (Yüksek Lisans Tezi). *Ege Üniversitesi, İzmir, 89s.*
6. Gedik, T., 2005. Orta yoğunlukta lif levha (MDF) üretiminde kalite kontrol (Yüksek Lisans Tezi). *Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon, 150s.*
7. Gürmen, Ü., 2000. Mutfakta kullanılan otlar ve baharatlar hakkında genel bilgi yemek pişirme teknikleri ve uygulamaları. *Ilıcak Matbaası, İstanbul, 30s.*
8. Gürson, O., G. Özçelikay and E.A. Asil, 2005. Study on medicinal herb trading applications in Ankara. *Journal of Medical Ethics* 13:191-194.
9. Kadioğlu, S. ve B. Kadioğlu, 2014. Halk ilacı olarak kullanılan tıbbi ve aromatik bitkiler (Erzurum). 2. *Tıbbi ve Aromatik Bitkiler Sempozyumu, 23-25.09.2014, Yalova, s:572-578.*
10. Kadioğlu, B. ve S. Kadioğlu, 2016a. Erzurum'un yaban gülü: kuşburnu (*Rosa* sp.). 3. *Tıbbi ve Aromatik Bitkiler Sempozyumu, 4-6.10.2016, Antalya, 114s.*
11. Kadioğlu, S. ve B. Kadioğlu, 2016b. Baharat ve halk ilacı olarak kullanılan bazı aromatik bitkiler (Kop geçidi). 3. *Tıbbi ve Aromatik Bitkiler Sempozyumu, 04-06.10.2016, Antalya, 116s.*
12. Kadioğlu, B., S. Kadioğlu and G. Taşğın, 2018. Consumer habits towards medicinal and aromatic plants in Erzurum province. 4. *International Symposium of Medicinal and Aromatic Plants, 02-04.10.2018, Çeşme/İzmir, 142s.*
13. Kadioğlu, B. and S. Kadioğlu, 2018a. Erzurum's wild rose (*Rose* sp.). 4. *International Symposium of Medicinal and Aromatic Plants, 02-04.10.2018, Çeşme/İzmir, 140s.*
14. Karasar, N., 2005. Bilimsel araştırma yöntemi. *Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 61s.*
15. Kılıçhan, R. ve H. Çalhan, 2015. Mutfakların sihri baharat: Kayseri ilinde

- baharat tüketim alışkanlıklarının belirlenmesine yönelik bir çalışma. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies* 3(2):40-47.
16. Kırıcı, S., 2015. Türkiye’de tıbbi ve aromatik bitkilerin genel durumu. (www.turktob.org.tr/dergi/makaleler/dergi/15/4-11.pdf) (Erişim Tarihi: Ekim 2016).
 17. Kızıllı, S., E. Bayram, S. Kırıcı ve İ. Telci, 2010. Tıbbi ve aromatik bitkiler üretiminin artırılması olanakları. *TMMOB, Ziraat Mühendisleri Odası 7. Teknik Kongresi, Ankara, Cilt:1*.
 18. Korkmaz, M. ve M. Fakir, 2009. Odun dışı bitkisel orman ürünlerine ilişkin nihai tüketici özelliklerinin belirlenmesi (Isparta iline yönelik bir araştırma). *Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi* 1(2):10-20.
 19. Özcan, D. ve C. Akbay, 2013. Kahramanmaraş ili merkez ilçede yaşayan tüketicilerin kırmızıbiber tüketim alışkanlıkları. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Doğa Bilimleri Dergisi* 16(1):8-16.
 20. Özkan, E. ve S. Yıldız, 2015. Müşteri sadakati ile ağızdan ağıza iletişimin tüketici satın alma davranışlarına etkisi: elektronik eşya sektöründe bir uygulama. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi* 8(15):359-380.
 21. Polat, R., F. Satıl and U. Çakılcıoğlu, 2011. Medicinal plants and their use properties of sold in herbal market in Bingöl (Turkey) District. *Biodicon* 4(3):25-35.
 22. Sayılı, M., 2012. Tokat ilinde tüketicilerin arı ürünleri tüketim durumları ve alışkanlıkları. *Uludağ Arıcılık Dergisi* 13(1):16-22.
 23. Sayılı, M., N. Şekeroğlu, H. Akça ve H. Yaramancı, 2006. Ordu ili kentsel alanda tüketicilerin baharat tüketim alışkanlıklarının belirlenmesi. *Gıda Teknolojileri Elektronik Dergisi* (2):1-7.
 24. Sencan, H., 1993. Araştırma yöntem bilimi (basılmamış ders notları). *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Yayınları, İstanbul, 100s*.
 25. Sargın, S.A., S. Selvi and E. Erdoğan, 2014. The handling characteristics of the medicinal plants which sold in herbalists in Alaşehir (Manisa) region. *Biodicon* 6(3):40-45.
 26. Şahin, K., S. Andiç ve Ş. Koç, 2001. Van ili kentsel alanda ailelerin otlu peynir ve süt ürünleri alım ve tüketim davranışları. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Bilimleri Dergisi* 11(2):67-73.
 27. Şimşek, I., F. Aytekin, E. Yeşilada ve Ş. Yıldırım, 2002. Anadolu’da halk arasında bitkilerin kullanılış amaçları üzerinde etnobotanik bir çalışma. *14. Bitkisel İlaç Hammaddeleri Toplantısı Bildirileri, s:434-457*.
 28. Tulukçu, E. ve O. Sağdıç, 2011. Konya’da aktarlarda satılan tıbbi bitkiler ve kullanılan kısımları. *Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi* 27(4):304-308.
 29. Tuzlacı, E. and M.K. Erol, 1999. Turkish folk medicinal plants part 2: Eğirdir (Isparta). *Fitoterapia*, 70:593-610.
 30. UBENİS, 2017. Ulusal biyoçeşitlilik envanter ve izleme sistemi (www.milli parklar.gov.tr/envanter/dokumanlar) (Erişim Tarihi: Haziran 2017).
 31. Yıldız, G. ve E. Kılınç, 2010. Rize ili kentsel alanda tüketicilerin baharat tüketim alışkanlıklarının belirlenmesi. *Gıda Teknolojileri Elektronik Dergisi*, 5(2):28-34.
 32. Yılmaz, E. ve S. Özkan, 2007. Üniversite öğrencilerinin beslenme alışkanlıklarının incelenmesi. *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi* 2(6):87-104.
 33. Yücel, E. ve A. Tülükoğlu, 2000. Gediz (Kütahya) çevresinde halk ilacı olarak kullanılan bitkiler. *Çevre ve Koruma Dergisi* 9(6):12-14.